
LES ESGLÉSIES ROMÀNIQUES

DE LA VALL DEL RIU CONGOST (Vè)

Reflexions finals

En els articles anteriors hem seguit un itinerari per visitar les esglésies romàniques bastides en un tram del riu Congost però si sempre és interessant de conèixer i visitar unes esglésies ho és més encara copsar què és el que ens diuen de la nostra història com a poble.

La primera reflexió que se'ns acut és la constatació de la proximitat de les unes amb les altres; en termes horaris la distància mitjana no és gaire més d'una hora i en molts cassos no arriba a tant, potser per a facilitar el compliment del precepte dominical. Això ens dóna l'indici de l'existència d'uns nuclis rurals de poblament dispers centrats per les esglésies les quals, encara que des del punt de vista estilístic no tenen cap importància, són interessants com a testimoni de l'evolució del poblament des de dates ben primerenques. Aquesta proximitat de les esglésies fa pensar també en la preocupació dels repobladors nouvinguts i d'aquells que potser no havien abandonat mai les terres, per tenir un lloc on fos proveïda l'assistència religiosa i també de passada, donat que la gran majoria de la població vivia en cases disperses, servís com a centre de reunió dels veïns. En els aproximats catorze kilòmetres del curs del riu que hem seguit hem estudiat setze esglésies i encara n'hi podríem afegir algunes més, això ens dóna una densitat de població considerable per un país muntanyós, i trencat com és del del Congost.

La segona reflexió és sobre el lloc on es troben situades.

Excepte Santa Maria del Camí i Sant Gervasi de la Garriga (si és que l'identificació d'aquesta darrera és vàlida) que les trobem construïdes al pla i prop del vell camí que comunicava al Vallés amb la plana de Vic totes les altres foren bastides en llocs més elevats i amagades de la vista des del vell camí. Així en trobem una sèrie situades en les valls laterals com les de Sant Pere de Vallcàrcara, Sant Salvador de l'Avencó, Sant Miquel de Canyelles, Sant Martí d'Aiguafreda i Sant Pere de Valldàneu, sempre amagades i molt a prop o per sobre de la cota 600 m. d'altitud. Un altre grup el formen les edificades en els vessants de les muntanyes com Sant Esteve de la Doma, Sant Cristòfol de Monteugues, i Sant Pau de Gèmenes, també com el grup anterior les trobem cap a la cota dels 600 metres excepte de la de Sant Esteve de la Doma que queda per sota dels 300 m. Com a grup final tenim les edificades en els altiplans que vorejen el riu, aquestes totes són sobre els 600 m. i la majoria passen dels 800 m. arribant, en el cas de Tagamanent a ultrapassar els 1.000 m., les d'aquest grup són les de Sant Martí i Santa Maria de Tagamanent, Sant Cebrià de la Mora, Santa Magdalena de Vilarrestau, Sant Miquel Serperxes, Sant Pau de Montmany i Sant Pere de Bertí. És un poblament que aprofita els replans de les muntanyes o els terrenys de prop de les valls laterals i així queda amagat respecte del camí principal que seguia el curs del riu. Paralels a aquest camí n'hi ha diversos a les vessants que uneixen les diferents esglésies sense necessitat de baixar al del riu. Aquests camins paral·lels són creuats per uns altres de travessers que pujant per les valls i travessant el Congost en uns pocs punts els uneixen entre

si. Així tenim una xarxa de camins que presenta el del riu com a eix central amb una sèrie de paral·lels a diferents alçades i els que els creuen pujant per les valls i els graus. En aquest país el topònim "creu" fa referència a l'encreuament de dos camins antics, la creu de can Plans, la del Pau etc. encara que no obsta perquè en un moment o altre no existís realment una creu en el mateix lloc.

La tercera reflexió és sobre on vivien i com ho feien els feligresos d'aquestes esglésies. És molt possible que tal com vivien els habitants de la vall fins a les primeries d'aquest segle sobretot els que no ho feien en els nuclis de La Garriga, El Figaró, Aiguafreda i Centelles, la majoria de cases tenien una autonomia autosuficient, una part dels camps destinats a cereals i llegums de secà, si hi havia aigua suficient, una petita horta per al consum de la casa, aviram, porcs, un petit ramat d'ovelles i cabres i una o dues vaques que servissin tant per a la cria com per a ajudar a les feines agrícoles. Tenim notícies ja al s. X de l'existència de vinyes a l'Avencó, a Gèmenes i a la vila Ollic (Centelles) i això fa pensar que també n'hi devien haver en altres llocs del tram del riu. És possible que hi haguessin també oliveres. A l'agricultura i a la petita ramaderia caldrà afegir-hi l'aprofitament del bosc molt abundant en tota la regió, encara que potser una mica diferent. Avui hi ha molts pins, possiblement plantats dins d'aquest nostre segle de la gran epidèmia de la filoxera; només cal observar, si correm una mica per dins del bosc, la gran quantitat de marges que ens sortiran entremig dels arbres. El bosc original era d'alzines i roures com es pot veure encara en els vessants més abruptes o en els llocs on, perquè s'han cremat o han estat tallats els pins, hi rebroten els roures i les alzines.

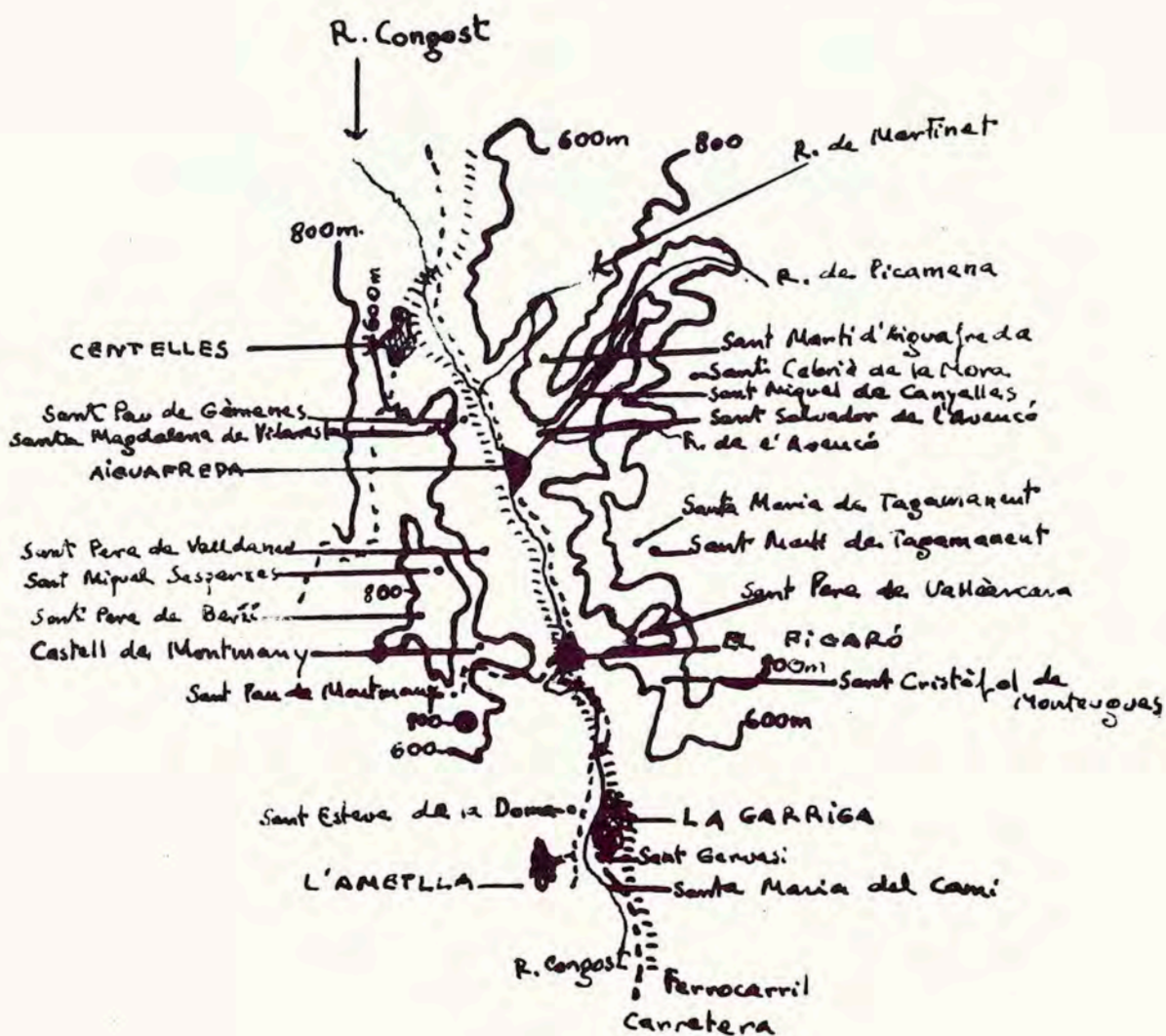
Segons els documents més antics els possessors de les terres les havien adquirides per apriació, per compra o per herència, i encara en el segle X n'hi havien d'ermes, això vol dir que hi havia la possibilitat de rompre-les i adquirir així la seva propietat.

El que no sabem encara és com eren aquestes cases. La tradició constructiva del país és en pedra però no s'ha fet mai cap estudi ni excavació que ens aclareixin la seva disposició interior i exterior i quin tipus de coberta tenien. Com a nuclis de població una mica compacta només hi havia les de Centelles (Vilar de Santa Margarida de Vinyoles) encara que una mica enretirada a l'entrada del congost i la de La Garriga a la sortida, però de l'estructura de les dues poblacions no en tenim tampoc massa coneixements. Les altres dues poblacions, El Figaró i Aiguafreda, són, en els seus nuclis actuals, modernes i la seva població medieval estava escampada per les muntanyes.

Tot el seguit dels 14 Km. de riu tenia els seus punts de defensa: aigües avall de La Garriga el castell de Rosanes, en el punt més estret els de Tagamanent a l'esquerra i el dels Moros (o de Montmany) a la dreta; Aiguafreda, el de Cruïlles i finalment a Centelles, el de Sant Esteve.

Poca cosa sabem també dels cementiris. Ja hem esmentat els enterraments de La Garriga i d'Aiguafreda. En coneixem un de cistes, probablement medieval, prop de El Bellit en un estrep del Pla de la Calma i relacionable amb les restes d'una altra església: tenim notícia d'alguns altres a Serrat de l'Arca.

Seria interessant poder determinar també si l'evolució demogràfica que ens indica la creació de noves esglésies o l'ampliació de les velles és deguda només a un creixement vegetatiu o a la vinguda de nous pobladors. Segons la documentació, les esglésies més antigues són les de Sant Martí d'Aiguafreda, Sant Miquel de Canyelles, Sant Pere de Valldàneu, pertanyents als segle IX. En el segle X tenien ja documentades les de Santa Maria del Camí i Sant Esteve de la Mora. En el segle XI les de Sant Cristòfol de Monteugues, Santa Maria i Sant Martí de Tagamanent, Sant Cebrià de la Mora, Sant Pere de Bertí i Santa Magdalena de Vilarrestan, i en el segle XII, Sant Pere de Vallcàrcara, Sant Salvador de l'Avencó, Sant Miquel Sesperxes, Sant Pau de Montmany, Sant Gervasi de La Garriga i es modifiquen o amplien les d'Aiguafreda, Canyelles i Valldàneu.

MAPA DE LA VALL DEL CONGOST EN EL TRAM DE CENTELLES A LA GARRIGA

Hem senyalat les poblacions, el riu i els seus principals afluents, la carretera, el ferrocarril i les cotes de 600 i 800 m. per a una fàcil localització de les esglésies.

Com a final, i per a donar una visió de tots els aspectes de la vida en un punt concret i en una època determinada del nostre país, hi ha la qüestió de les jurisdiccions senyorials i episcopals. El Congost és un punt de fricció entre la casa comtal de Barcelona i el bisbat de Vic i el de Barcelona. Segons sebla pels documents primers, gran part del territori o bé era propietat del fisc o de la casa comtal de Barcelona. Hem vist que les esglésies de La Garriga —tot i que la parroquial de Sant Esteve de La Garriga va ésser donada per testament del comte Miró a través del seu germà el comte Borrell a l'església de la Santa Creu de Barcelona— varen passar el 1139 a possessió de Santa Maria de l'Estany i, per tant, del domini del bisbat de Barcelona al de Vic. La casa de Barcelona actua com a possessora de la vall, fundació de Santa Maria del Camí i de Sant Martí d'Aiguafreda per l'abadessa Emma, per cessió de terres fetes pel comte de Barcelona, i són també contínues les accions dels comtes de Barcelona, primer per no perdre i després per recuperar el domini directe del castell de Tagamanent.

MARIA PORTER i MOIX

BIBLIOGRAFIA

VICENC BURON, *Esglésies romàniques catalanes*. Guia. B., 2na. edició 1980.

FERRAN CANYAMERES, *El Vallès*. B., 1970.

ELS CASTELLS CATALANS. Vol. II; articles: *Castell de Tagamanent*, *El Castell de Montmany*.

EDUARD JUNYENT i SUBIRÀ, *Diplomatari de la Catedral de Vic. Segles IX-X*. Vic 1980. Fascicle I.

SALVADOR LLOBET, *El medio y la vida en el Montseny*. B., 1947.

JOSEP MAURI i SERRA, *Història de La Garriga*. B., 1949-1954. 3 vols.

ANTONI PLADEVALL, *El Castell de Centelles*. B., 1976.

ANTONI PLADEVALL i JORDI VIGUE, *El monestir romànic de Santa Maria de l'Estany*. B., 1978.

CARTOGRAFIA

SALVADOR LLOBET, *El Montseny*. Granollers 1977. Escala 1: 40.000.

CINGLES DE BERTÍ I DE GALLIFA. Granollers 1976. Escala 1: 25.000.